

Kırgızcada Ekleşme Sırasında Sıfırla Nöbetleşme

Bu makale Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanmış "Kırgızca'nın Çok Zamanlı Ses Bilgisi" başlıklı doktora tezinden hareketle üretilmiştir. *This article is based on the doctoral dissertation titled "A Diachronic and Synchronic Phonology of Kyrgyz" prepared at Bursa Uludağ University Institute of Social Sciences.*

Öz: Türk dillerinin ses bilgisi tarihinde ekleşme sırasında seslerin sıfırla nöbetleşmesi sıkça rastlanır bir durumdur. Bununla birlikte bu nöbetleşmeler dağınıktır. Türk dillerinin hemen hepsinde olduğu gibi Kırgızcada da ekleşme sırasında yan yana gelen seslerin özelliklerine göre veya bitişmeye bağlı vurgu sebebiyle seslerin sıfırla nöbetleştiği görülür. Ancak burada art zamanlılık, eş zamanlılık ayrımının yapılması son derece önemlidir. Bu çalışmada Kırgızcadaki ünlü ve ünsüzlerin eş zamanlı olarak sıfırla nöbetleşmeleri araştırılmıştır. Buna göre genellikle dar, bazen geniş ünlülerin sıfırla nöbetleşmesi vurgusuz orta hecede özellikle *l, n, r*, ve *y* akıcı seslerinin komşuluğunda gerçekleştiği görülmüştür. Ünsüzlerin sıfırla nöbetleşmesi de ağırlıklı olarak yine aynı akıcı ünsüzlerde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Buna göre Kırgızcada Türkçe kökenli sözcüklerde seslerin sıfırla nöbetleşmesi ilk olarak seslerin *akıcılık* özelliğiyle ilgili olduğu daha sonra vurgusuz orta hece dar ünlü pozisyonu (ki bu da genellikle akıcı ses yanında gerçekleşir) ile ilgili olduğu ileri sürülecektir. Ayrıca birleşik fiillerde de birleşme esnasında sıfırla nöbetleşmenin gerçekleştiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kırgızca, Morfonoloji, Ünlü, Ünsüz, Sıfırla Nöbetleşme.

Alternation With Zero During Suffixation in Kyrgyz

Abstract: In the phonetic history of Turkic languages, the alternation of sounds with zero during suffixation is a frequently encountered situation. Besides that, these alternations are scattered. As in almost all Turkic languages, in Kyrgyz, it is also observed that the sounds alternate with zero during the affixation, depending on either the characteristics of sounds coming side by side or the stress occurring due to the agglutination. However, at that point, it is essential to distinguish between diachrony and simultaneity. This study examines the simultaneous alternation of vowels and consonants with zero in Kyrgyz. Accordingly, it has been observed that the alternation of narrow, sometimes wide vowels with zero generally occurs within the unstressed middle syllable, especially in the neighborhood of the liquid sounds *l, n, r*, and *y*. It has been determined that the alternation of the consonants with zero also occurs mainly among the same liquid consonants. In this regard, it will be argued that the alternation of sounds with zero in Turkish-originated words of Kyrgyz is first related to the liquidity feature of the sounds and then to the unstressed middle syllable narrow vowel position -which usually occurs subsequent to the liquid sound. It has also been observed that the alternation with zero occurs during the combination of the compound verbs.

Keywords: Kyrgyz, Morphonology, Vowel, Consonant, Alternation with Zero.

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
57. SAYI / VOLUME
2025-BAHAR / SPRING

Sorumlu Yazar Corresponding Author

Dr. Zhamila ARZYBAEVA

Bir kuruma bağlı değildir.
Not affiliated to an institution.
zhamila.kg.tc@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1956-2076>

Gönderim Tarihi

Received

16.01.2025

Kabul Tarihi

Accepted

25.04.2025

Yayın Tarihi

Published

01.06.2025

Atf

Citation

Arzybaeva, Zhamila. "Kırgızcada Ekleşme Sırasında Sıfırla Nöbetleşme." *Türk Lük Bilimi Araştırmaları*, no. 57, 2025, ss. 59-72.
<https://doi.org/10.17133/tubar.1621223>

MAKALE BİLGİLERİ / INFORMATION	
Kırgızcada Ekleşme Sırasında Sıfırla Nöbetleşme <i>Alternation With Zero During Suffixation in Kyrgyz</i>	
Makale Türü <i>Type of Article</i>	Araştırma Makalesi <i>Research Article</i>
Yazarların Katkı Düzeyi <i>Contribution Level of Authors</i>	Birinci Yazar: %100 <i>First Author: %100</i>
Etik Kurul Onayı <i>Ethics Committee Approval</i>	Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur. <i>The study does not require ethics committee approval.</i>
Finansal Destek <i>Financial Support</i>	Çalışmada finansal destek alınmamıştır. <i>The study received no financial support.</i>
Çıkar Çatışması <i>Conflict of Interest</i>	Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır. <i>There are no potential conflicts of interest in the study.</i>
Yapay Zekâ Kullanımı <i>Use of Generative AI</i>	Çalışmada yapay zekâ kullanılmamıştır. <i>Artificial intelligence was not used in the study.</i>
Değerlendirme <i>Review</i>	Üç dış hakem, çift taraflı kör hakemlik. <i>Three external referees, double blind.</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Screening</i>	Dergipark, intihal.net üzerinden yapılmıştır. <i>The screening was done through Dergipark, intihal.net.</i>
Etik Beyan <i>Ethical Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. <i>It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and that all the studies are mentioned in the bibliography.</i>
Etik İhlal Bildirimi <i>Ethical Violation Report</i>	turklukbilimi@gmail.com
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright and License</i>	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. <i>The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.</i>

Giriş

Türkçe tipi sondan eklemeli dillerde ekleşme sırasında birçok ses hadisesi gerçekleşir. Bunlardan kimileri ses bilgisi, kimileri biçim bilgisi kapsamında açıklanabilirken, kimi ses olaylarının açıklanması için ise ses bilgisiyle biçim bilgisinin birlikte ele alınması gerekir. Buna literatürde *morfonoloji* denir¹. Morfonolojinin temel özelliği ekleşme sırasında dil bilgisel koşullara bağlı olarak seslerin nöbetleşmesidir. Bunlar çekimde olabildiği gibi türetimde de olabilir. Burada art zamanlılık ve eş zamanlılık ayrımı belirleyicidir. Bu ayrım yapılmadığı takdirde izahı güç, kuralların tutarsızlığı ortaya çıkar. Hâlbuki bir ses hadisesi bir dilin tarihî sürecinde birden fazla kez gerçekleşebilir ve buna art zamanlılık, eş zamanlılık ayrımıyla yaklaşıldığında çözümü de kendiliğinden gelir.

Bu çalışmada Kırgızcada ekleşme sırasında seslerin sıfırla² nöbetleşmesi eş zamanlılık açısından ele alınmış olup ilgili değişimleri ifade etmek için *nöbetleşme* terimi kullanılmıştır³. Sıfırla nöbetleşme ünlülerde görüldüğü gibi ünsüzlerde de görülür. Ayrıca bu tür nöbetleşmeler Türkçe kökenli ve yabancı kökenli sözcüklerde farklı şartlar altında gerçekleşir⁴.

1. Ünlülerin Sıfırla Nöbetleşmesi

Kırgızcada gerek dar gerekse geniş ünlüler vurgusuz orta hecede özellikle l, n, r ve y sesleri yanında sıfırla nöbetleşir.

1.1. Dar ünlü ~ Ø nöbetleşmesi:

Kırgızcadaki dar ünlünün sıfır nöbetleşmesine geçmeden önce aynı hadisenin diğer Türk dillerindeki durumuna da bakmakta yarar var.

¹ Morfonolojinin dil bilgisi içinde ayrı bir alan olarak ortaya çıkması; buna bağlı tartışma ve gelişmelerin kısa özeti için bk. Aslan, “Türkiye Türkçesi...” 546-547; Avrutina 37-50. Türkoloji çalışmalarında bu konu biçimsel ses bilgisi, eklenmede oluşan ses değişimleri, morfonemik değişimler, morfonoloji gibi başlıklar altında ele alınmaktadır (Ceylan 123; Aslan, “Türkiye Türkçesi...” 548; Tekin, “Türkçede Morfonemik...” 435; Demir ve Yılmaz 106). Kırgızcanın morfonolojisinin teorisi fonolojiyle birlikte Taşpolot Sadıkov tarafından çalışılmıştır (1995).

² Dilbilim, dilbilgisi çalışmalarındaki *sıfırlar* hakkında bk. Kerimoğlu 2024.

³ *Nöbetleşme* yerine literatürde *düşme* teriminin de kullanıldığı görülür (krş. Banguoğlu 63-65; Ergin 51; Uzun 62-68). *Düşme* tamamlanmış bir ses hadisesi için kullanılmış olup; art zamanlıdır. Nöbetleşme ise henüz tamamlanmamış bir ses olayıdır; eş zamanlı olarak ekleşme sırasında anlık ortaya çıkar. Ele alınan yazıda nöbetleşme teriminin tercih edilmesi buna dayanır.

⁴ Kırgızcada yabancı kökenli sözcüklerde seslerin sıfırla nöbetleşmesi çok az ve kendine mahsusken Türkiye Türkçesinde bu daha sistematik olmakla birlikte farklı durumları sergiler (krş. Tekin, “Türkçede Morfonemik...” 438-440; Demir ve Yılmaz 111-113).

Türkçede isim veya fiil tabanı ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında vurgusuz orta hecede dar ünlülerin sıfırla nöbetleştiği Türkçenin en eski metinlerinden bu yana yaygın rastlanır (Tekin, “Türkçede Morfofonemik...” 438). Bunun örneklerini Kırgızcadan Çuvaşçaya, Türkmenceden Tuvacaya varana kadar hemen hemen her Türk dilinden bulmak mümkündür (bk. Ceylan 128-129; Töre 39-43; Bacanlı 21; Avrutina ve Guzev 71-72).

Ancak bu nöbetleşme her zaman koşulludur. Talat Tekin, “Türkçede Morfofonemik Değişmeler: Dar Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi” makalesinde dar ünlünün sıfırla nöbetleşmesinin kurallarını şöyle saptar:

1. İlk hecesi açık, kapalı ikinci hecesi ğ-r, ğ-n, ğ-z, ğ-s ya da y-n, l-n, r-n, n-z, m-z ve v-ç yapısında olan vücut organları ya da parça adları ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında ikinci hecedeki dar ünlüyü yitirirler: a) bağır, bağırı; b) eğin, eğni; c) ağız, ağzı; d) göğüs, göğsü; e) beyin, beyni; f) alın alını; g) burun, burnu; h) beniz, benzi; i) omuz, omzu; j) avuç, avcu. 2. Birinci heceleri açık, kapalı ikinci heceleri -yİr-, -vİr-, -ğİr-, -kİr-, -pİr- ve -kİl- yapısında olan eylem gövdeleri {-A}, {-I}, {-Ik}, {-m}, {-ntl} ekleri ile edilgen çatı ekini aldıklarında ikinci hecelerindeki dar ünlüyü yitirirler: ayrı-, ayırım, buyruk, buyur-, sıyrık, sıyrıl-, evre, evrim vb.” (Tekin, “Türkçede Morfofonemik...” 439).

Ayrıca yazar bu iki kurala aykırı rastlanan nadir örnekler üzerinde de durur ve açıklar: *oğlu, kayını, ahır, şehir, havuç* vb. (Tekin, “Türkçede Morfofonemik...” 439-440).

Kırgızcada belirlenen örneklerden vurgusuz orta hecede dar ünlü sesinin sıfırla nöbetleşme koşulları ilk hecenin açık ve ikinci hecenin kapalı olmasının yanı sıra dar ünlünün akıcı bir sesle (*l, n, r, y*) komşu olması önkoşul olduğu görülmüştür. Bu tür örnekler aldığı ek veya ses dizgesine göre sınıflandırılabilir.

a. Sayı Adlarında

Kırgızcada birleşik sayılarda ve topluluk sayılarında orta hece dar ünlü sesinin sıfırla nöbetleştiği tespit edilmiştir.

a1. Birleşik Sayılar

Aslı *sekiz* ve *tokuz* sayı adlarına *on* sayı adının gelmesiyle oluşan *seksen*, *tokson* sayı adları örneklerinde vurgusuz orta hece dar ünlünün sıfırla nöbetleşmesi gerçekleşmiştir. Yalnız bu birleşme artık kalıplaşmış sayılardır.

seksen “seksen” <*sekiz* + *on*; krş. *segiz* “sekiz”

tokson “doksan” <*tokuz* + *on*; krş. *toguz* “dokuz”

a2. Topluluk Sayıları

Eski Türkçede topluluk sayı yapan +*AgU* ekinden gelişen Kırgızcadaki -*VV*- ek, Kırgızca açık heceli sayı adına geldiğinde sayı adının sonundaki dar ünlünün sıfırla nöbetleştiği görülür⁵.

altoo “altısı” <*altı* + *agu*; krş. *altı* “altı”
eköö ~ *ököö* “ikisi” <*eki* + *egü*; krş. *eki* “iki”
cetöö “yedisi” <*yeti* + *egü*; krş. *ceti* “yedi”

b. Organ Adlarında

Kırgızcada ilk hecesi açık, kapalı ikinci hecesi *r-n*, *y-n*, *y-r* yapısında olan organ adları ünlü ile başlayan ek aldığı ikinci hecedeki dar ünlü sıfır ile nöbetleşir. Aynı ve buna benzer örnekler Balkarca, Gagauzca, Tatarca, Tuvaca, Türkmençe ve benzeri Türk dillerinde de görülür (bk. Şçerbak 67-68; Aslan, “Türkiye Türkçesinin...” 546-557).

Kırgızcada yukarıda belirlenen yapıdaki organ adları iyelik eki aldığı vurgusuz dar ünlü sıfırla nöbetleşmiştir⁶: *erin* “dudak” yanında *eerdi* “dudak, dudağı”, *karın* “karın; mide” yanında *kardı* “karnı”; *moyun* “boyun” yanında *moynu* “boynu”; *murun* “burun” yanında *murdu* “burnu”, *iyin* “omuz” yanında *iyini* “omuzu”, *koyun* “koyun (kucak)” yanında *koynu* “koynu, kucağı” vb⁷. Bunun dışında aynı hadisenin gerçekleştiği *y-r* yapısıyla da bir örnek bulunmaktadır: *büyür* “böğür”, *büyrü-* “böğrü (ilgisi)”. Dolayısıyla Kırgızcada *r-n*, *y-n*, *y-r* yapısındaki organ adlarına iyelik ekinin gelmesi durumunda vurgusuz orta hece dar ünlüsü sıfırla nöbetleştiği söylenebilir. Bir başka örnekte ise küçültme ek geldiğinde de vurgusuz orta hece ünlüsünün sıfırla nöbetleşmesi gerçekleşmiştir: *moynok* “büyük baş hayvanın veya geyiğin boyun derisi” yanında *moyun* “boyun” (krş. Yak. *moynoh* <*moyun*). Ancak bu örneğin öncelikle etimolojisinden emin olunmalıdır. Zira Moğolca *moynag* “dügümlü, boğumlu” sözcüğü ile ilişkili olabilir (krş. Lessing 663).

c. Tabana isimden fiil türeten +*a-* ve +*la-* ekleri eklendiğinde *n*, *r* sesleri komşuluğundaki vurgusuz orta hecenin dar ünlüsü sıfırla nöbetleşir⁸: *cumşa-* “iş buyurmak” <*cumuş*⁹ “iş, vazife”, *kıyna-* “zorlamak” <*kıyn* “zor”, *orno-* “yerleşmek” <*orun* “yer”, *oyno-* “oylamak” <*oyun* “oyun” ve *uurda-* “çalmak” <*uuru* “hırsız” vb.

⁵ Buna benzer durum Çuvaşçada üleştirme sayı eki –*şar*, –*şer*’den önce de görülür: *ultşar* “altışar”, *ikşer* “ikişer” vb. (krş. Ceylan 129).

⁶ Burada verilen örneklerin hepsini Karasayev 2009’dan tespit etmek mümkündür (579, 355, 359, 214, 282).

⁷ krş. Sadıkov, 36; Kudaybergenov vd. 41.

⁸ Sadıkov ve Toktonaliyev aynı hadiseyi “Kapalı heceyle tamamlanan bazı köklere –*a* ekinin gelmesiyle, kapalı hecedeki dar ünlü düşer” şeklinde betimler (172-173).

⁹ Tarihî metinlerde dar ünlülü (*yumuş*) de rastlanır.

ç. İki heceli ve ikinci hecesi *y-r* dizilişindeki tabanlara *(-I)p* zarf-fiil eki, çatı ekleri ve mastar eki *(-UU)* geldiğinde vurgusuz orta hece dar ünlüsü sıfırla nöbetleşir:

ç1: Fiil + /y-r/ + (I)p: *kayırp* “geri döndürmek; geri vermek” <*kayır*¹⁰-*ip*; *iyrip*¹¹ “eğirip” <*iyir-ip*; *buyrup* “buyurarak” <*buyur-up*; *çüyriip* “(dudak) bükerek” <*çüyür-üp* vb. Buna benzer hece yapısındaki *(-yIr, -vIr, -vIs)* dar ünlülerin belirli ekler aldığı (-A, -I, -m, -Ik, -Il) sıfırla nöbetleşmesi (*ayır-* > *ayır*, *buır-* > *buyruk* vb.) Türkmencede de görülür (bk. Töre 40).

ç2: Fiil + /y-r/ + çatı eki¹²: *sıyrış-* “sıyırmaya iştirak etmek”, *sıyrıl-* “sıyırılmak” <*sıyır-* “sıyırmak”; *cıyrıl-* “büzülmek”¹³ vb.

ç3. Fiil + /y-r/ + mastar eki: *sıyruu* <*sıyır-* “sıyırmak”; *cıyruu* <*cıyır*¹⁴- “büzmek” vb.

Fiil soylu *ayrı-* tabanı da burada değerlendirilebilir. Zira bu tabanda ekleşme sırasında vurgusuz orta hece dar ünlünün sıfırla nöbetleşmesi sistemattır: *ayrıl-* “ayrılmak”, *ayrış-* “ayırmaya yardım etmek”, *ayruu* “ayırma”, *ayrık* “ayrılmış, yırtık” <*ayır-* “ayırma” vb.

Yalnız isim soylu *ayrı* “ayrı” sözcüğünde ekleşme sırasında söz konusu nöbetleşme kuralı değildir: *ayrıkça* “ayrıca”, *ayırma* “ayırt edici, fark” vb.

d. Tabanın ses dizgesi *y* + diğer akıcı ünsüz (*l, n, m*) üzerine iyelik eki geldiğinde vurgusuz orta hece dar ünlüsü sıfırla nöbetleşir. Çekim paradigması tamdır. Örneğin *ayıl*¹⁵ “köy” sözcüğünün iyelik ekiyle çekimi aşağıdaki gibidir:

1.teklik: *ayılın* “köyüm”; 1. çokluk: *ayılıbız* “köyümüz”

2. teklik: *ayılığ* “köyün”; 2. çokluk: *ayılığar* “köyünüz”

3. teklik: *ayıl* “köyü”; 3. çokluk: *ayıl* “köyü”

e. Akıcı ünsüz komşuluğundaki dar ünlü ile biten tabana +*kX* aitlik eki geldiğinde taban sonundaki ünlü sıfırla nöbetleşir: *cogorku* “yukarki; yüksek” <*cogoru+ku*; *ilgerki* “önceki” <*ilgeri + ki*; *tışkarkı* “dış” <*tışkarı+ki* vb. (krş. Kудайбергенов vd. 42, 166). Ayrıca akıcı ünsüzü bulunmazsa da *emki* “bir sonraki” <*emi + ki*¹⁶ örneği de bu yapıdadır. Buna benzer durum Türkiye

¹⁰ KTTS I, s. 655. İsim soylu *kayır* sözcüğüyle karıştırmamalıdır.

¹¹ Karasayev, 215.

¹² Benzer örnekleri Türkiye Türkçesinde de (*ayrıl-*, *devril-* vb.) görülür (krş. Banguoğlu 65).

¹³ KTTS I, 558.

¹⁴ KTTS I, 559.

¹⁵ Örneğinin çekimli hâli “Kırgız edebiyatının grammatikası” kitabından alınmıştır (40).

¹⁶ Eski Türkçede *amti* olarak görülen sözcük, çoğu Türk dillerinde *-m-*’li olsa da Kazakça gibi Kıpçak tipi dillerde *-n-*’li de görülür. Aynı zamanda Kırgızcanın ağızlarında da *-n-* (endi)

Türkçesinde *yer zarflarında* (içeri > içerde, dışarı > dışardan, yukarı > yukarda vb.), Türkmencede *taraf yön gösteren sözcüklerde* (daşary > daşarky, bəri > bärde vb.) görülür (krş. Aslan, “Türkiye Türkçesinin...” 553; Tekin 440; Töre 41).

f. Kırgızcada akraba adı olan *kayın* sözcüğündeki vurgusuz orta hece dar ünlünün sıfırla nöbetleşip nöbetleşmediği kendinden sonra gelen ek veya sözcüğün ilk sesine göre belirlenir. Örneğin *kayındarı* “kayın tarafındakiler”, *kayın curt* “kayın tarafı”, *kayın sıjdi* “görümce (yaşça küçük)” gibi ünsüzle başlayan ek aldığı veya sözcük öbeği oluşturduğunda vurgusuz orta hece dar ünlüsü korunur. Ancak bunun yerine ünlü ses geldiğindeyse vurgusuz orta hece dar ünlüsü sıfırla nöbetleşir¹⁷: *kaynata* “kayın baba” <*kayın ata*; *kaynene* “kaynana” <*kayın ene*; *kayni* “kayınço (yaşça küçük)” <*kayın + ini* vb¹⁸.

g. Bir örnekte kök hâlindeyken uzun ünlülü tabana *g* ile başlayan (+*gar-*) ek geldiğinde uzun ünlünün birisi sıfırla nöbetleştiği görülür: *sugar-* “sulamak, suvarmak”, *sugat* “sulama” <*suu* “su” (krş. Kudaybergenov vd. 61).

ğ. Ayrıca soru eki, kendinden sonra gelen *eken*, *ele* koşaçlarıyla birleşirken ekin ünlüsü sıfırla nöbetleşir¹⁹: *beken* “-mİş mİ” <*BI eken*; *Kelet beken?* “Gelecekmiş mi?” krş. *Kelet eken* “Gelecekmiş”. Bir diğer birleşik yapı: *bele* “-mıydı?” <*BI ele*; *Bar bele?* “Var mıydı” krş. *Bar ele* “Vardı”. Soru cevap ekseninde *beken*, *eken*; *bele*, *ele* paralel kullanımı artık kalıplaşmıştır.

h. Sadıkov ve Toktonaliyev’e göre bir takım *-rı*, *-ri* ses dizisiyle tamamlanan örnekler, kendinden sonraki sözcükle birleşik isim oluşturduğunda orta hecedeki dar ünlü düşürülerek söylenir: *arı + cak* > *arcak* “o taraf”; *beri + cak* > *bercak* “bu taraf”; *sarı + ala* > *sarala* “sarılı alaca” vb. (173).

1.2. Geniş ünlü ~ Ø nöbetleşmesi:

Kırgızcada eş zamanlı olarak geniş ünlünün sıfırla nöbetleştiği durumlar nadirdir.

şekillere rastlanır. Yalnız bu şekil Kırgızcanın ses kurallarına göre *endigi*, yani ünsüzleri ötümlü (d, g) olması beklenir ki ağızlarda böyledir. Dolayısıyla *emki* örneği daha fazla açıklamaya muhtaçtır.

¹⁷ Bu durum, Türkçe çalışmalarda vurgusuz orta hece dar ünlüsünün düşmesi daha çok ünlü ek aldığı gerçeğiyle yönünde genelleştirici görüşü akla getirmektedir (krş. Demir ve Yılmaz 109).

¹⁸ Aynı örnek, yani *kayın* sözcüğüyle oluşan birleşik akraba adları Sadıkov ve Toktonaliyev tarafında *dar ünlü düşmesi* olarak ele alınmış; aksi durumdaki *kayındar*, *kayın sıjdi* vb. örnekler dikkate alınmamıştır (173).

¹⁹ Başka bir deyişle soru ekiyle koşaçların birleşmesinin yazıya yansımaları Tınistanov’un 1934 tarihli çalışmasıyla başlar (35). Daha sonraki çalışmalarda da takip edilir (bk. Makeşev 11).

a. Kırgızcada “mevcut” anlamındaki *bar* sözcüğü ünlü ile başlayan eklerle birlikte *baarı* şeklinde kalıplaşmıştır. Burada kökteki sıfır (Ø) ekleşme sırasında geniş ünlü (a) ile nöbetleşmektedir²⁰. Etimolojik olarak kökte başlangıçta var olan uzun geniş ünlü tekrar ünlü ile başlayan ek aldığında belirmektedir²¹. Bu hadise tarihî olarak birincil uzun ünlülerle ilgilidir (bk. Tekin 1995). Hâlbuki Kırgızcada *bar* sözcüğüne ünsüzle başlayan ek geldiğinde (*bardığı* “hepsi”, *barçası* “hepsi, tümü” vb.) böyle değildir.

b. Çokluk eki alan bir örnekte vurgusuz orta hecede geniş *a* ünlüsünün sıfırla nöbetleştiği görülür. Burada da yine akıcı *l* sesi komşuluğunda olması dikkat çekicidir²². *baldar* “çocuklar” < **ballar* < *bala* + *lar* yanında *bala* “çocuk” (bk. Kудayбергенов ve Tursunov, 41).

2. Ünsüzlerin Sıfırla Nöbetleşmesi

Kırgızcada ekleşme sırasında *l*, *n*, *ŋ*, *y* akıcı seslerinin ve *k*, *g* ünsüzlerinin dağılık olarak sıfırla nöbetleştiği görülür. Özellikle akıcı seslerin sıfırla nöbetleşmesi kendisiyle aynı veya başka bir akıcı ses komşuluğunda gerçekleşir. Zamirlerin çekimindeki *l* sesinin sıfırla nöbetleşmesi dağılık olmakla birlikte birden fazla izah gerektirir. Ekleşmede *n* sesinin sıfırla nöbetleşmesi ise ilgi hâli ekiyle aittik ekinden ve iyelik ekiyle ilgi hâli ekinden oluşan birleşik ek sırasında ortaya çıkar. Bir diğer akıcı ses *ŋ* ünsüzünün sıfırla nöbetleşmesi çokluk ikinci kişi iyelik ekinden ve çokluk ikinci kişi şahıs ekinden sonra çokluk eki geldiğinde (önce gerileyici benzeşme) gerçekleşir. Az sayıda örnekleri bulunan *r*, *y* seslerinin sıfırla nöbetleşmesi ise daha çok kalıplaşmakla ilgilidir. Ayrıca teklik birinci ve ikinci kişi iyelik eki üzerine yönelme hal eki geldiğinde ek başı (*k*, *g*) ünsüz sesin sıfırla nöbetleştiği görülür. Yukarıdaki cümlelerde özetlendiği üzere ünsüzlerin sıfırla nöbetleşmesi aşağıda madde madde verilmektedir.

2.1. *l* ~ Ø Nöbetleşmesi:

Kırgızcada *l* sesinin ekleşme sırasında sıfırla nöbetleşmesi aşağıdaki durumlarda görülür:

a. Üçüncü teklik kişi zamirine ve işaret zamirlerine çokluk eki geldiğinde yan yana gelen iki *l* sesinin biri sıfırla nöbetleşir: *al* “o” + *lar* = *alar*

²⁰ Bu örnek ünlülerin uzunluk, kısalık nöbetleşmeleri çerçevesinde de ele alınabilir (krş. Arzybaeva Alkan 248).

²¹ Kökteki seslerin ekleşmede tekrar belirmesi Türk dillerinde sadece uzun ünlüyle ilgili olmayıp ünsüzlerde de görülür. Örnek olarak Türkiye Türkçesindeki *su* “su”, *suvar* “sulamak” veya Çuvaşçadaki *tu* “dağ”, *tivîn* “dağın”, *tiva* “dağı, dağa”, *tivu* “dağın” gibi örneklerin her ikisinde de kök sonundaki sırasıyla *b*, *g* seslerinin tekrar meydana çıktığı verilebilir (krş. Ceylan, 132).

²² Bir diğer *l* sesinin *d* olması ise konuyla ilgili olmayıp Kırgızcaya özgü *aykırılışma* ile ilgilidir.

“onlar”, *bul* “bu” + *lar* = *bular* “bunlar”, *oşol* ~ *uşul* “o (işaret zamiri)” + *lar* = *oşolor* ~ *uşular* “onlar”, *tigi* ~ *tigil* “öteki” + *ler* = *tigiler* “ötekiler” vb.

b. İşaret ve soru zamirleri yalın hâlde de söz sonundaki *-l* sesinin sıfırla nöbetleşerek kullanıldığı görülmektedir²³: *bul* ~ *bu* “bul” (<bu ol); *oşol* ~ *oşo* “o (işaret zamiri), öyle”, *uşul* ~ *uşu* “o (işaret zamiri), öyle” (<uş ol); *tigil* ~ *tigi* “öbür, öteki” (<te²⁴ ol), *tetigi* – *tetigil* “ötedeki”, *teetetigi* ~ *teetetigil* “ta ötedeki” (krş. Kудайбергенов vd. 43, 154).

c. İşaret zamirleriyle yer-yön zarfları oluşturan birleşik yapılarda iki farklı gelişme mevcuttur. İlki *ayak* (<al yak) “ora”, *bıyak* (<bul yak) “bura” örneklerinde²⁵ görüldüğü gibi *l* sesinin düşmesidir, düşme denmeli çünkü *yak* sözcüğündeki söz başı *y-* sesi daha tarihî dönemlerde birleşmiş olmasının göstergesidir. İkinci durumda ise henüz birleşmemiş şekilde *al cak* “ora”, *bul cak* “bura” örnekleri ise Kırgızcanın ses kurallarına uygun olarak görülür.

2.2a. n ~ Ø Nöbetleşmesi

Kırgızcada zamirlere ve isimlere ilgi eki (+*nIn*) üzerine aitlik (+*GI*) ekinin gelmesiyle ilgi ekinin son (*-n*) sesi düzenli; teklik birinci ve ikinci kişi iyelik eklerine ilgi eki geldiği durumlarda ek başı (*n-*) ünsüzü dağınık olarak sıfırla nöbetleşir.

a1. Teklik kişi zamirlerine ilgi eki (+*nIn*) + aitlik eki (+*GI*)’nden oluşan +*nIGI* birleşik ekinin gelmesi sürecinde *n* sesinin sıfırla nöbetleştiği görülmektedir. Yani, *men*, *sen* ve *al* zamirine ilgi eki ve aitlik eki üst üste gelmesiyle **men-ninki*, **senninki* ve **anninki* (<**alninki*) oluşan çift *n* sesinden biri sıfırla nöbetleşir: *meniki*, *seniki*, *aniki* gibi.

a2. Yalın veya iyelik eki, çokluk eki almış isme ilgi eki (+*nIn*) üzerine aitlik (+*GI*) ekinin gelmesiyle ilgi ekinin son (*-n*) sesi sıfırla nöbetleşir²⁶. Başka bir deyişle +*nIGI* şeklinde birleşik ek oluşur: *almanıki* “elmanınki” <*alma* + *nın* + *ki*; *atamdıki* “babamınki” <*ata* + *m* + *nın* + *ki*; *enesiniki* “annesininki” <*ene* + *si* + *nin* + *ki*; *toolorduki* “dağlarınki” <*too* + *lor* + *duki* vb.

b. Teklik birinci ve ikinci kişi iyelik eki üzerine ilgi hâli ve ayrılma hâli ekleri geldiğinde ek başı *n* (>*d*, *t*) ünsüzü dağınık olarak sıfırla nöbetleşebilir: *atamdan* ~ *ataman* “babamdan”; *balanđın* ~ *balanđın* vb. Her iki şekil de yazım kılavuzunda doğru sayılır (bk. KTCE, s. 14).

²³ İşaret zamirlerinin *l*’li ve sıfırla nöbetleşmeli kullanımı Tınıstanov’un 1934 tarihli çalışmasından beri takip edilmektedir (31). Aynı şekilde daha sonraki çalışmalarda da görülür (bk. Makeşev 10, Sadıkov ve Toktonaliyev, 188).

²⁴ Kırgızca *tigi* işaret zamirinin kökü (te) Türk dillerinin biri olan Karagascada (Tofalar) ve Moğolcada *te* olarak görüldüğü ileri sürülmektedir (bk. Kудайбергенов vd. 157)

²⁵ Karasayev 81, 128.

²⁶ krş. Sadıkov ve Toktonaliyev, 27.

2.2b. Ø ~ n Nöbetleşmesi

Kırgızcada isimlerde ve *öz dönüşlülük* zamirinde üçüncü kişi iyelik ekinden; aitlik eklerinden ve *bul, oşol~uşul* işaret zamirlerinden sonra yönelme, bulunma ve ayrılma hal ekleri geldiğinde, literatürdeki yaygın adıyla, zamir *n*'si meydana çıkar. Bu ses tarihî dönemlerde Çağatayca; çağdaş dönemde ise Özbekçe ve Yeni Uygurca dışında hemen hemen tüm Türk dillerinde rastlanır²⁷. Bu sesin kökeni üzerine çok sayıda araştırma yapılmış; *türeme, eğreti, doldurma ses, üçüncü kişi iyelik eki, iyelik ekinin kalıntısı, iye-lik zamiri* gibi görüşler ileri sürülmüş; kökeni Ana Altaycaya kadar uzatılmış ve buna benzer durumların Hint-Avrupa dillerinde de görülmesi sebebiyle kimi araştırmacılar Avrasyatik dil ailesiyle de ilişki kurmuşlardır²⁸. Kökeninin tayini bir yana bu sesin açıklaması eş zamanlı olarak özelde Kırgızca, genelde Türkçenin sınırlarını aştığı; ekleşme sırasında belirlediği ve sıfırla nöbetleştiği tartışılmaz bir gerçektir. Dolayısıyla Kırgızca eş zamanlı bakış açısıyla ele alınan bu tür çalışmalarda ekleşme esnasında sıfırla nöbetleşme olarak değerlendirilebilir: *atasından* “babasından”; *özündö* “kendisinde”; *üydögündö* “evdekinde”; *mında* “burada”, *oşondon ~ uşundan* “ondan”. Sagınbayeva ile Suleymanova’nın Kırgızca yazım hataları üzerine yaptığı çalışmada, yapılan hataların biri olarak üçüncü kişi iyelik eki üzerine yönelme, bulunma ve ayrılma hal ekleri geldiğinde ortaya çıkan *zamir n*’sinin kullanılıp kullanılmadığı saptanmış ve bu durum ağız etkisi olarak değerlendirilmiştir (127).

2.3. η ~ Ø Nöbetleşmesi

İkinci çokluk kişi iyelik ekinden sonra çokluk eki geldiğinde *η* sesinin sıfırla nöbetleştiği görülür. Bunun için öncelikle çokluk ekinin *l* ünsüzünün kendinden önceki iyelik ekinin son sesine gerileyici benzeşmeyle *η* olduğunu dikkatte almak gerekir. Başka bir deyişle *-η-l- > -η-η-* dizilişi söz konusudur. Yalnız bu tür durumlar kaynaklarda *ünsüz tekleşmesi* olarak ele alınır. Bununla birlikte Kırgızcadaki bu gelişmeye benzer örnekler başka Türk dillerinde de rastlanır. Örneğin Tuvacada ve Yakutçada ünlü ile başlayan ek alan *l-n* dizisindeki sözcük *n-n* şeklinde benzeşmesiyle birlikte vurgusuz orta hece dar ünlüsü sıfırla nöbetleşir (bk. Bacanlı 20-21). Kırgızcada bunlardan farklı olarak ilgili ünlü korunur. Ancak Tuvacada ünsüz benzeşmesi kişi zamirlerinin iyelik eklerine göre çekimin tamamında görülür. Başka bir deyişle paradigma tamdır. Kırgızcada ise bir tek ikinci çokluk kişi iyelik ekinde gerçekleşir (krş. Koca-oğlu-Gündoğdu 54, 74-75).

a.İsim tabanına çokluk ikinci kişi iyelik ekinden sonra çokluk eki geldiğinde önce gerileyici benzeşme, ardından çift benzer ünsüzlerden birinin sıfırla nöbetleşmesi gerçekleşir (krş. Kудaybergenov vd. 45). Yani *η-l* dizisi önce *η-η* ve ardından *η-Ø* olur: *üyüñör* ‘eviniz’ < *üy+üñ+ηer < *üy+üñ+ler;

²⁷ Ø ~ -n- nöbetleşmesinin Türkiye Türkçesindeki örnekleri için bk. Aslan 548.

²⁸ bk. Choi 1991; Alyılmaz 1999; Aslan 2003; Tekin 2013; Başdaş 2014; Sultanzade 2014; Özdemir 2014; Bulak-Ulutaş 2017.

uuluŋar ‘oğlunuz’ <**uul+uŋ+ŋar* <**uul+uŋ+lar*; *toonŋor* ‘dağınız’ <**too+ŋ+ŋor* <**too+ŋ+lar* vb.

b. Çokluk ikinci kişi şahıs eki (-*sIŋ*) sonundaki akıcı *ŋ* sesi üzerine yine akıcı *l* (+*lAr*) sesinin gelmesi de bu tür ses olayının ortaya çıkmasına sebep olmuştur: *alasıŋarbi* ‘alacak mısınız’ <**alasıŋlarbi*; *kelesiŋerbi* ‘gelecek misiniz’ <**kelesiŋlerbi*; *oorugansıŋarbi* ‘hastalanmış mıydınız?’ <**oorugansıŋlarbi* vb. (krş. Kudaybergenov vd. 45).

c. İşaret (*al*, *bul*, *tigi*) zamirlerine üçüncü kişi iyelik ekinden²⁹ sonra çokluk eki eklendiğinde *ŋ* sesinin sıfırla nöbetleştiği tasarlanabilir: *anıŋar* ‘(size ait olan) o’ <**an+ıŋ+ŋar* <*al* (~**an*) +*ıŋ+lar*; *munuŋar* ‘(size ait olan) bununuz’ <**mun+uŋ+ŋar* <**bul* (~**mun*) +*uŋ+lar*; *tigiŋer* ‘(size ait olan) öteki’ <**tigi+ŋ+ŋer* <**tigi+ŋ+ler*.

2.4. r ~ Ø Nöbetleşmesi

Kırgızcada bir taraftan kök sözcük *ters* şeklindeyken diğer taraftan türevleriyse *teskey* ‘kuzey’ (<**terskey*), *teskeri*³⁰ ‘ters’ (<*ters+garu*) olarak *r* siz şeklinde rastlanır. Yani eklenme sırasında *r* sesi düşer.

2.5. y ~ Ø Nöbetleşmesi

İşaret zamirleriyle oluşan birleşik sözcüklerde *y* sesinin sıfırla nöbetleştiği görülür: *oşerde* ~ *uşerde* ‘orda’ <*oş yerde*³¹ vb.

2.6. k, g ~ Ø Nöbetleşmesi

Teklik birinci ve ikinci kişi iyelik eki üzerine yönelme hal eki geldiğinde ek başındaki ünsüz /*k*/, /*g*/ sıfırla nöbetleşir³²: *eneme* ‘anneme’ <*ene + m + e*, krş. *enesige* ‘annesine’; *üyüŋö* ‘(senin) evine’ <*üy + üŋ + ö*, krş. *üyügö* ‘(onun) evine’ vb.

3. Birleşik Fiillerde Sıfırla Nöbetleşme

Kırgızca birleşik fiillerde iki durumda sıfırla nöbetleşme görülmüştür.

²⁹ Türk dillerinde zamirlerin iyelik eki almadığı yönündeki görüş yaygındır. Ancak bunun aksini gösteren dağınık örnekler Türkçenin en eski metinlerinden beri görülür. Kırgızca dilbilgisi kitaplarında zamirlerin iyelik ekini almadığı dile getirilse de Kırgız edebî metinlerinden zamirlerin iyelik ekini almış örneklerini bolca bulmak mümkündür. İyelik eklerinin zamirler üzerine kullanılması hakkında daha fazla bilgi için Başdaş ve Arzybaeva 2020’ye bakılabilir.

³⁰ bk. Kudaybergenov vd. 166.

³¹ Kırgızca alfabede *e* harfinin seslik değeri /*ye*/’dir. Bunun yazıma bağlı olduğu dikkate alınmalıdır. Zira konuşma dilinde bu *oşyerde* olarak telaffuz edilir.

³² krş. Sadıkov ve Toktonaliyev, 27.

3.1. ca ~ Ø Nöbetleşmesi

Yardımcı fiili *cat-* ile kurulan birleşik fiil çekiminde *ca* vurgusuz orta hecesinin düşmüş hâlde de kullanıldığı görülür. Gramer kitaplarında bu, “Kırgız edebi dilinde³³ *fiil* + *A catat* birleşik fiili *f* + *atat* şeklinde kısalarak birleşir” şeklinde açıklanmaktadır (Kudaybergenov vd. 201). Ancak burada bir sestem ziyade hece söz konusudur³⁴. İmlada her ikisine yer verilir: *baratamın* ~ *bara catamın* “gidiyorum”, *kelatat* ~ *kele catat* “geliyor” vb. (bk. KTCE, 17).

3.2. lı ~ Ø Nöbetleşmesi

Kırgızcada *al-* “almak” fiilinin *-p* zarf-fiil ekiyle yardımcı fiil işlevi sırasında *lı* ? hecesinin sıfırla nöbetleştiği görülür: *apar-* “götürmek” <*alıp* + *bar-*; *apkel-* “getirmek” <*alıp* + *kel-* vb³⁵.

Sonuç

Ele alınan çalışma esnasında tespit edilen örneklerin ikisinde görüldüğü üzere vurgusuz orta hece dar ünlüsünün sıfırla nöbetleşmesinde tabanın isim veya fiil soylu olması (*ayırma*; *ayrıl-*); birleşen ek veya sözcüğün ilk sesin ünlü veya ünsüz olması belirleyici unsurlardır. Bununla birlikte vurgusuz orta hece dar ünlüsünün sıfırla nöbetleşmesi, yaygın görüşlerde ifade edildiği gibi ünlü ile başlayan ekin gelmesiyle sınırlı olmayıp; akıcı sesler komşuluğu koşulunun da önemi anlaşılmıştır.

Ünsüz seslerin sıfırla nöbetleşmesi ünlülerde olduğu gibi yine akıcı seslerle ilgili olduğu ortaya konmuştur. Buna göre seslerin sıfırla nöbetleşmesinin koşulları arasından seslerin *akıcılık* özelliği ön plandadır.

Ayrıca birleşik fiillerde birleşme sırasında bir hecenin sıfırla nöbetleşmesi de akıcı ünsüz komşuluğunda gerçekleştiği görülmüştür.

³³ Bu açıklamada belirtildiğine benzer şekilde ele alınan bu makale de sadece Kırgız edebî diliyle sınırlıdır, ağızlar dikkate alınmamıştır.

³⁴ Banguoğlu buna benzer durumu “Hece düşmesinin özel bir hali de hece binişmesidir (haplologie). Kelime içinde, eklemeye ve birleşmeye yan yana gelen benzer iki heceden biri düşer: süt nine > ütne; pazar erteı > pazarteı... ve eklerde çok turur > çoktur; bili yorur > biliyor” şeklinde açıklar (65).

³⁵ Bu örnekler 1940’larda ikili şekilde kullanıldığı görülür (bk. Makeşev, 11).

KAYNAKLAR

- Alyılmaz, Cengiz. “Zamir n’si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi?” içinde *Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK Yayınları. 1999, ss. 403-415.
- Arzybaeva Alkan, Zhamila. *Kırgızcanın Çok Zamanlı Ses Bilgisi*. 2023. Bursa Uludağ Ü, Doktora tezi.
- Aslan, Sema. “Türkiye Türkçesinin Morfonolojisi Üzerine.” *Türk Dili*, c. 91, no. 654, 2006, ss. 546-557.
- Aslan, Sema. “Türk-Moğol-Tunguz Dillerinde 3. Kişi Bildiricileri ve Zamir n’si Problematigi.” *KÖK Journal of Social and Straregical Researches*, no. 2, 2003, ss. 93-113.
- Avrutina, Apollinariya, ve Viktor Guzev. *Fonologiya i Morfonologiya Sovremennogo Turetskogo Yazıka*. Sankt Peterburg Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Avrutina, Apollinariya. *Fonologiya i Morfonologiya Agglyutinativnıh Yazıkov v Di-yohronicheskoj Perspektive (na materiyale tyurkskih literaturnıh yazıkov Maloy Azii XIII-XX vv.)*. 2019. Sankt-Petersburg Ü, Doktora tezi.
- Bacanlı, Eyüp. “Türk Dillerinde Alomorfi Koşullanması.” *Türkbilig*, no. 27, 2014, ss. 13-39.
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. TDK Yayınları, 2015.
- Başdaş Cahit, ve Zhamila Arzybaeva. “Kırgız Türkçesinde İyelik Eklerinin Zamirler Üzerinde Kullanılışı”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 47, 2020, ss. 11-23.
- Başdaş, Cahit. “Türkçede Üçüncü Şahıs İyelik Eki ve Zamir n’si.” *İnternational Journal of Social Science Studies*, no. 30, 2014, ss. 147-161.
- Bulak, Şahap, ve İsmail Ulutaş. “Zamir n’si Üzerine Değerlendirmeler.” *Akademik Bakış Dergisi*, no. 60, 2017, ss. 452-460.
- Ceylan, Emine. “Çuvaşçada Eklenmede Oluşan Ses Değişimleri.” *Türk Dilleri Araştırmaları*, no. 7, 1997, ss. 123-139.
- Choi, Han-Woo. “Ana Altayca İyelik Zamiri *n.” *Türk Dilleri Araştırmaları*, 1991, ss. 191-196.
- Demir, Nurettin, ve Emine Yılmaz. *Türkçe Ses Bilgisi*. Editör Hülya Pilancı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Ergin, Muharrem. *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümler için Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları, 2009.
- Karasayev, Hüseyin. *Kırgız tilinin orfografiyalık sözdüğü*. Hazırlayanlar Süyünbek İbragimov, Abak Biyaliev ve Nurgalıy Abdesov, Devlet Dili ve Ansiklopedi Merkezi, 2009.
- Kerimoğlu, Caner. “Dilbilimsel Sıfırlar: Mit mi, Gerçek mi?” *Dil Araştırmaları*, no. 35, 2024, ss. 1-23.
- Kırgız Tilinin Çağı Alfaviti Cana Orfografiyası*. Editör N. Makeşev. Kırgızmbas, 1940.
- Kocaoğlu Gündoğdu, Vildan. *Günümüz Tuva Türkçesi (Giriş, Dil Özellikleri, Metinler, Söz Dizini)*. 2012. Ege Ü, Doktora tezi.

- KTCE = *Kırgız Tilinin Cazuu Ereceleri (soñku redaksiyası)*. Hazırlayanlar Süyünbek İbragimov, Nugaly Abdesov, Abak Biyaliev ve Turusbek Marazikov. Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına bağlı Devlet Dili Komisyonu, 2013.
- KTTS I = *Kırgız Tilinin Tüşündürmө Sөzdügü I*. Editör Abdıldacan Akmataliev. Avrasiya Press, 2015.
- Kudaybergenov, Sarıbay vd. *Kırgız Tilinin Adabiy Grammatikası*. İlim Yayınları, 1980.
- Lessing, D. Ferdinand. *Moğolca-Türkçe Sözlük*. Çeviren Günay Karaağaç, TDK Yayınları, 2017.
- Özdemir, Hakan. “III Teklik Kişi İyelik Eki +(s)I ve Zamir n’si Üzerine Bir Değerlendirme Denemesi”, *Dil Araştırmaları*, no. 14, 2014, ss. 137-145.
- Sadikov, Taşpolot. *Osnovi kыrgыzkoy fonologii i morfonologii*. 1995. A. Baytursinov Ü, Doktora tezi.
- Sadikov, Taşpolot, ve Kurmanbek Toktonaliyev. *Azırkı Kırgız Tili: Fonetika cana fonologiya*. İmak Ofset, 2015.
- Sagınbayeva, Burul, ve Nurgül Suleymanova. “Azırkı Kırgız Tilinde Köp Ketirilgen Katalardın Tipteri cana Türlörü.” *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 4, no. 5, 2015. ss. 118-135.
- Sultanzade, Vügar. “Zamir n’sinin Kaynağı Hakkında.” *Dil Araştırmaları*, no. 15, 2014. ss. 95-104.
- Şçerbak, Aleksandr. *Sravnitel’naya-Fonetika Tyurkskih Yazıkov*. Nauka, 1970.
- Tekin, Talat. “Türkçede Morfofonemik Değişmeler: Dar Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi.” içinde *Makaleler 3 Çağdaş Türk Dilleri*, Hazırlayanlar Emine Yılmaz ve Nurettin Demir, TDK Yayınları, 2013. ss. 435-440.
- Tekin, Talat. “Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine” içinde *Makaleler I Altayistik*, Hazırlayanlar Emine Yılmaz ve Nurettin Demir, TDK Yayınları, 2013. ss. 117-122.
- Tekin, Talat. *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Simurg Yayınları, 1995.
- Tınıstanov, Kasım. *Kırgız tili: Morfologiya*. 1934.
- Töre, Maral. *Türkmençenin Morfologjisi*. 2017. Hacettepe Ü, Yüksek lisans tezi.
- Uzun, N. Engin. *Biçimbilim, Temel Kavramlar*. Papatya Yayıncılık, 2006.